

Kapitel 22

Jordbruket och fisket

Ekologiska odlingar och biologisk mångfald

Socker

Vid revolutionens seger 1959 var Kuba ett fattigt jordbruksland med sockerrör som huvudsaklig gröda. Jorden ägdes av ett fåtal godsägare och av USA-ägda företag. Stora markområden låg outnyttjade, och livsmedel måste importeras. Lantarbetarna levde i elände, med arbetslöshet under de tre fjärdedelar av året när deras arbetskraft inte behövdes i sockerskörden.

Det var Christoffer Columbus som hade tagit med sig sockerrör till Kuba. Den indianska befolkning som då fanns på Kuba blev snart utrotad av de omänskliga förhållanden de tvingades uthärda som slavarbetare åt de spanska herrarna. Nya slavar till sockerplantagerna importerades från Afrika, fraktade som djur över havet. Under århundraden var det slavar som arbetade med att hugga sockerrör under den heta solen, drivna av förmännens piskor.

Sockerhantering i stor skala började i slutet av 1700-talet, då Kuba övertog Haitis roll som storproducent. Skogarna högs ner, och odling av andra grödor fick ge vika för sockret.

USA-ägt jordbruk

På 1800-talet började USA-bolag köpa mark och sockerbruk på Kuba. De hade förhoppningar om att Kuba så småningom skulle "falla som en mogen frukt i deras händer". Efter att USA 1898 hade ersatt Spanien som härskarmakt växte USA-bolagens investeringar snabbt. Bolagen ägde plantager och sockerbruk, men också järnvägar, banker och småindustrier. De förde ut vinster på tiotals miljoner varje år.

Före detta slavar och fattiga spanska ättlingar var lönearbetare på sockerplantagerna. När sockerskörden var över efter tre skördemånader på vintern började *el tiempo muerto*, dödsäsongen. Under denna tid fick lantarbetarna leva bäst de kunde. Misären var fruktansvärd. Mot svält och sjukdomar fanns knappt någon hjälp.

Trots att det fanns mycket mark som låg obrukad höll godsägarna hårt på den, och arrenderade ut den dyrt så att lantarbetarna bara nödtorftigt kunde producera något att äta mellan skördesäsongerna. Lantarbetarna betalade genom att ge godsägaren en del av sin skörd, kring 40 procent. De blev ofta skuldsatta, och de var beroende av att för usla löner arbeta för godsägarna under skördesäsongen. Det låg i godsägarnas intresse att hålla dem i fattigdom och beroendeställning. Många saknade mark helt och hållet. Markockupation i svårtillgängliga trakter förekom, speciellt i östra Kuba.

Jordreformer 1959 och 1963

När Kuba efter revolutionen skulle bygga det nya samhället insåg man att sockret fortfarande måste vara ekonomins grundval, men vinsterna måste stanna i landet.

En jordreformlag genomfördes redan 1959. Jordegendomar på över 402 hektar (30 caballerías) nationaliserades mot ersättning och enligt de regler som godtas internationellt. Det gällde även USA-bolagens storgods, t.ex. United Fruit, det som är Chiquita Brands idag. USA accepterade inte detta, utan vägrade ta emot ersättning och inledde de försök att störta Kubas regering som pågått sedan dess.

Efter reformen blev cirka hälften av all odlingsbar mark samhällsägda. De tidigare storgodsens behölls i form av statliga jordbruk. Arrendatorer, torpare och daglönare fick äganderätten till den jord de brukade.

Sabotage från grupper av storjordbrukare, de som hade upp till 400 hektar, drev fram en andra jordreform 1963, då alla egendomar över 67 hektar (5 caballerías) nationaliserades. Därefter var ca 70 procent av den odlingsbara jorden samhällsägda. Resterande 30 procent var privata jordbruk, de flesta organiserade i Småbondeförbundet ANAP och servicekooperativ som samägde jordbruksredskap.

Lastning av yucaskörden (maniok) på jordbrukskooperativet Kuba och de Nordiska Länderna

Uppbyggnaden

Att öka produktionen av socker var ett viktigt nationellt mål, till exempel när man 1970 satte upp målet att försöka skörda 10 miljoner ton socker. Men jordbruket utvecklades också på andra fronter: odling av ris, frukt, grönsaker. Man satsade på boskapsskötsel, fiske och förädlingen av produkterna från dessa näringar och från jordbruket.

För att få det nödvändiga stödet till denna uppbyggnad vände sig Kuba till Sovjetunionen och Östeuropa. Det var enda alternativet, på grund av USA:s blockad och stoppet för all sockerimport från Kuba till USA.

Kubas jordbruk moderniserades snabbt och i stor skala. Uppodlingen av ny mark kom igång. Stora bevattnings- och konstgödningsprojekt ökade avkastningen. Samtidigt utvecklades beroendet till Sovjetunionen och Östeuropa för teknisk utveckling, import av maskiner och maskindelar, drivmedel och utrustning, konstgödsel och bekämpningsmedel. Sockerdominansen var dock kvar och livsmedel måste fortfarande importeras för att klara landets matförsörjning.

Men tack vare handelsutbytet med Sovjetunionen och Östeuropa kunde Kuba utveckla

sitt land och successivt höja folkets levnadsstandard. Kubanerna levde i välstånd och kunde äta gott och mycket. Ibland lite för mycket och inte alltid så nyttigt.

Vändpunkten

När handeln med Sovjetunionen och Östeuropa kollapsade vid början av 90-talet drabbades jordbruket mycket hårt. Särskilt hårt drabbades Kubas nyckelnäring, sockerindustrin, som var extremt beroende av drivmedel för att snabbt transportera de skördade sockerrören till sockerbruken. Under 80-talet hade sockerproduktionen legat på ca 7,7 miljoner ton per år, men den halverades snabbt efter Sovjetunionens kollaps. Det gick inte att uppbringa tillräckligt med drivmedel till transportererna. De sjunkande världsmarknadspriserna gjorde också att Kuba fick allt mindre betalt för sitt socker, och allt mindre utländsk valuta till sin matimport. Dessutom inverkade de kraftigt fördyrande effekterna av USA:s blockad.

Matförsörjningen var allvarligt hotad. Kubanernas kalori- och proteinintag sjönk, och det uppstod till och med vissa tecken på undernäring. Landet stod inför en enorm utmaning.

1990 var Kuba på sätt och vis väl rustat att klara denna utmaning. Några saker är viktiga i det sammanhanget:

- 1 De tre decennier som gått sedan revolutionen segrade hade Kuba använt för att satsa på **utbildning och hälsovård för alla**. Alla barn går i grundskola. Många fortsätter till högre studier. De äldre i befolkningen hade fått en grundläggande utbildning i den stora alfabetiseringskampanjen och genom satsningarna på att alla skulle ha genomgått vanlig skolutbildning till och med den nionde årskursen. Därefter följde ytterligare möjligheter till vidareutbildning genom vuxenundervisning. Forskningen hade gjort framsteg inom alla områden och hade en välutbyggd infrastruktur genom högskoleinstitutioner och laboratorier över hela landet. Kuba hade 2 procent av Latinamerikas befolkning, men 11 procent av dess forskare. Det var ett välutbildat och väl utrustat folk som kunde ta itu med de svåra problemen.
- 2 Kuba tillämpar José Martí's idéer om barns uppfostran och utbildning: **teoretiskt och praktiskt arbete måste åtföljas**, från daghemmen till den högre utbildningen. Jordbruksarbete varvas med studier. Särskilt naturligt är detta i internatskolorna ute på landsbygden. Stadskultur och landsbygdskultur är inte främmande för varandra, och även stadsbor får pröva på att hugga i med fysiskt arbete i jordbruket.
- 3 Från första stund efter revolutionen 1959 var uppbyggnadsarbetet inriktat på att **utjämna skillnaderna mellan stad och land**. Ett relativt välstånd rådde före revolutionen i de större städerna, men på landsbygden levde folk i ett armod som stadsbefolkningen inte kände till och inte ens kunde föreställa sig. Revolutionen ändrade på detta. Skolor, sjukhus, polikliniker och moderna bostäder byggdes först ut i glesbygds- och landsbygdsområdena. Nyutexaminerade lärare och läkare flyttade ut och började arbeta i avlägsna bergstrakter. Levnadsstandarden blev i många avseenden bättre i de glest befolkade

områdena än i de större städerna. Kuba hade efter revolutionen hejdat den våg av inflyttning till storstäderna som präglat andra delar av världen.

- 4 Sovjetunionens fall kom inte som någon stor överraskning för kubanerna. De var **väl förberedda ideologiskt**, och medvetna om nödvändigheten av självständighet i kampen om att försvara revolutionen och klara landets livsmedelsförsörjning på egen hand.

Med dessa viktiga förutsättningar kunde Kuba lägga om sin jordbrukspolitik totalt när krisen kom vid 1990-talets början. Den alternativa modellen kunde utvecklas.

Det fanns sedan 80-talets mitt idéer bland Kubas forskare om ett annat sätt att driva jordbruk och klara livsmedelsförsörjningen, och vissa lovande experiment hade gjorts. Men det var först i och med att krisen blev akut som planerna sattes i verket.

Vad innebar då den alternativa modellen? I mångt och mycket var den en direkt motsats till den tidigare rådande s.k. klassiska modellen.

Den klassiska modellen

Den klassiska modellen byggde på ett storskaligt högmekaniserat jordbruk som dominerades av exportgrödan socker. Av detta följde ett starkt importbehov av konstgödsel, kemiska bekämpningsmedel, drivmedel och smörjmedel, maskiner och maskinreservdelar, allt detta baserat på behov av import av teknologi. Kuba importerade tusentals ton konstgödsel, ogräsgifter och insektsgifter. Fälten var upptagna av sockerrör, citrusfrukter etc. för export. Därför behövdes import av livsmedel till befolkningen och foder till djuren.

Den klassiska modellen var inte miljövänlig och den hade dålig bärkraft. Grödornas skadeinsekter och andra skadedjur blev efterhand motståndskraftiga mot gifterna i bekämpningsmedlen, och odlingarna krävde allt större mängder av dessa medel för att ge samma avkastning. Utarmning och förgiftning av jordarna, och jorderosion, blev följden.

Den alternativa modellen

Den alternativa modellen bygger i stället på en mångfald av grödor odlade i växelbruk

och på relativt små jordarealer. Maskinerna ersätts av dragdjur och av människans egen arbetskraft. Konstgödsel ersätts av organisk gödsel. De importerade växtgifterna ersätts av biologiska medel, t.ex. skadeinsektsätande organismer eller insekter. Odlingarna anpassas till de naturliga regnperioderna för att minimera behovet av konstbevattning.

Ekologisk mångfald, kretsloppstänkande och miljömedvetenhet präglar den alternativa modellen. Men först och främst har modellen en politisk betydelse, eftersom den stärker det egna landets livsmedelsförsörjning och minskar beroendet av utlandet. Kubas nya ekologiska jordbruk har besparat landet miljontals dollar i importkostnader.

Hänsyn till miljön

Detta är 90-talets miljörörelse på Kuba, som är det första land i världen som omvandlat hela sin matproduktion i miljövänlig riktning. Hela jordbruksstrukturen har förändrats. Inne i städerna har de flesta lediga markområdena börjat utnyttjas för odlingar. Stadsodlingarna – organopónicos – ger färska grönsaker utan långa transporter till stadsborna. Skolor, daghem, sjukhus m.m. har egna odlingar. Mark som tidigare legat outnyttjad inne bland förorternas hyreshus är nu uppodlad. Marken upplåts gratis till de boende, och ofta är det CDR-kommittéerna som organiserar arbetet. En utveckling är på gång att komplettera grönsaksodlingarna med fruktträd, kryddväxter och läkemedelsväxter.

Forskning

Ett omfattande samarbete mellan regeringen och krafter på gräsrotsnivå ligger bakom Kubas framgångar inom jordbruket. INIFAT, det nationella institutet för basforskning om tropiskt jordbruk, har forskningsstationer över hela landet, och CREE, centrum för framställning av insektsätare, förser jordbruket över hela Kuba med nya biologiska bekämpningsmedel. Det finns 173 s.k. kompostcentra som förser jordbruket med naturlig kompost.

Alternativa Nobelpriset

En av idégivarna till det nya organiska jordbruket är GAO, Grupo de Agricultura Organico, som bildades redan 1986. GAO arbetar med utbildning och information om

kretsloppstänkande och organisk odling. GAO belönades år 1999 med Alternativa Nobelpriset av stiftelsen Right Livelihood Award. Utdelningen av detta pris har gjort mycket för att göra världen medveten om Kubas framgångar inom ekologiskt jordbruk.

Generationerna samarbetar

I den nya idéutvecklingen kommer gamla, nästan glömda, traditionella metoder till heders igen och gammal beprövad kunskap återerövrats. Ett exempel är att använda ”rovdjursmyran” *Pheidole Megacephala* för att angripa en vivelinsekt som skadar sötpotatisodlingar.

Där CREE, de nya forskningsstationerna, arbetar ute i glesbygderna, är det inte sällan som de äldre generationerna får hjälp av sina egna söner, döttrar eller barnbarn. Där kan man kombinera gamla traditionella metoder som baseras på en djup kunskap om den lokala närmiljön med nya bioteknologiska forskningsrön från laboratorierna.

Statsjordbruk blir kooperativ

Övergången från det tidigare stordriftsjordbruket till ett mer småskaligt jordbruk innebar också att flertalet av de stora statsägda jordbruken delades upp i nya jordbrukskooperativ. Den kooperativa sektorn omfattar idag drygt hälften av den odlingsbara marken. Ca 15 procent av marken består av små enskilt ägda jordbruk.

Det finns två slags kooperativ:

- CPA, helprivata småbondekooperativ, där jordbrukarna gemensamt äger jorden, byggnader, boskap etc. CPA har funnits sedan 1980.
- UBPC, *Unidades Básicas de Producción Cooperativa*, som bildades 1993. Det är de före detta statsjordbruken. Staten äger fortfarande jorden, men lantarbetarna lånar den på obestämd tid. För varje kooperativ diskuterar man fram ett produktionsåtagande för leveranser till staten. Det som därutöver produceras får kooperativen sälja på marknaden. Kooperatörerna är liksom tidigare organiserade inom den fackliga rörelsen.

Småbondeförbundet

Småbondeförbundet ANAP – *Asociación Nacional de Agricultores Pequeños* – bildades 1961 för att tillvarata de privata småbrukarnas intressen och för att gynna en social och ekonomisk utveckling på landsbygden.

ANAP:s politiska och ideologiska arbete har varit av stor betydelse för att inlemma småbönderna i revolutionen. Mycket arbete har lagts ned på att skapa produktionskooperativ och utveckla jordbruket. Organisationen arbetar också för småböndernas fortbildning och familjernas sociala och kulturella behov.

I november 2002 antog Nationalförsamlingen en ny lag för jordbrukskooperativen. ANAP:s ordförande *Orlando Lugo Fonte* presenterade själv lagförslaget för Nationalförsamlingen. Han förklarade att förslaget diskuterats på 3.351 möten med över 200.000 kooperativbönder och att 120 olika förändringsförslag hade framförts.

Det finns 1.116 jordbrukskooperativ med 64.772 medlemmar och 2.390 service- och lånekooperativ. Syftet med den nya lagen är att underlätta böndernas försäljning av sina produkter och diversifiering av produktionen, samtidigt som basproduktionen för samhällets behov garanteras.

Sockerindustrin rationaliseras

Sockerrör är alltjämt en viktig gröda på Kuba och den största exportprodukten. Under senare år har årsproduktionen legat kring 4 miljoner ton, att jämföra med ca 7,7 miljoner ton innan Sovjetunionens fall. Världsmarknadspriset har successivt sjunkit till rekordlåga nivåer. För att anpassa sig till denna situation med ett uruselt världsmarknadspris avvecklar Kuba 71 av de 156 sockerbruken. Det är de äldre och mindre effektiva sockerbruken som läggs ned. År 2002 har hälften av dessa 71 redan stängts. Arbetarna garanteras sin försörjning, och stora vidareutbildningsprogram sätts igång.

Lediga arealer ska tas i bruk för grönsaksodling i linje med politiken att diversi-

fiera jordbruket. Extra fiberhaltiga sockerrörssorter har tagits fram för energiproduktion samtidigt som en del socker kan utvinnas. Sockerbruken som är kvar, och industrin inom branschen, fortsätter att satsa på förädling och biprodukter från sockerrören.

Förädling av sockerprodukter

Det finns 13 romfabriker, 16 raffinaderier, 11 anläggningar för flytande jäst och 5 pappersfabriker med bagass (sockerrörsfibrer) som råvara. Det finns ytterligare ett 300-tal fabriker för förädling av sockerbiprodukter, bl.a. till djurfoder, spånfiberskivor, biologiska bekämpningsmedel och organiska gödningsämnen, rostskyddsmedel, färgborttagningsmedel och olika slags farmakologiska produkter. Utvecklingsarbete pågår för att få fram miljövänliga bränslesorter med hjälp av alkohol från sockerindustrin.

Det var Che Guevara, som för mer än 30 år sedan tog initiativet till grundandet av ICIDA, Institutet för forskning om sockerbiprodukter. Nu besannas hans ord: *Den dagen kommer när biprodukterna från sockerindustrin blir viktigare för vår ekonomi än själva sockret.*

* * * * *

Kubas tobak

Havanna-cigarren har en tradition av fem århundraden på Kuba. Det kräver mycket kunskap och omsorg att odla fram de bästa tobaksbladen, mycket skicklighet att behandla dem, och sedan tillverka den mest eftertraktade cigarren i världen; Havanna-cigarren, med världskända namn som Cohiba, Montecristo etc.

Tobaksnäringen drabbades, liksom jordbruket i övrigt, hårt av krisen vid 90-talets början, och en lågpunkt nåddes i skörden 1993-94 med bara omkring 18.000 ton, och bara 50 miljoner cigarrer tillverkades.

Men mot slutet av 90-talet skedde en kraftig återhämtning tack vare skapandet av de nya kooperativen UBPC. Samtidigt introducerades nya slags tobaksarter, nya metoder och en bättre organisering av produktionsprocessen. Nya cigarrfabriker byggdes och äldre fabriker renoverades. Nya unga arbetare fick utbildning inom näringen.

1997 tillverkades 100 miljoner cigarrer och produktionen befinner sig idag i stark tillväxt.

Kubas fiske

Trots att Kuba är ett örike var fiskenäringen dåligt utvecklad vid tiden för revolutionen. Den totala fångsten uppgick till 21.900 ton. Fiskade gjorde man från små segelbåtar och roddbåtar längs kusterna. Det var ett hårt och riskabelt liv att vara fiskare.

Efter revolutionen utvecklades näringen snabbt, och moderniserades. I samarbete med Sovjetunionen byggdes en ny fiskehamn i Havanna. Fångsterna ökade och togs om hand industriellt.

Fiskenäringen drabbades hårt av krisen vid 90-talets början, men har därefter långsamt återhämtat sig. Industrin omstrukturerades i en mer rationell produktiv och miljö-

vänlig riktning att svara mot befolkningens behov och samtidigt inbringa hårdvaluta. En plan utvecklades för att ge fiskarna lön delvis i hårdvaluta mot att de utvecklade en hög kvalitet i produktionen och hushållning med resurserna. Detta gav resultat, och fångsterna ökade igen till samma nivå som före krisen.

Idag är Kubas fiskenäring viktig både för landets egen matförsörjning, inklusive leverans till turistnäringen, och för exporten. Ca 10 procent av fångsterna går till export. År 2000 fångades 155.000 ton fisk.

Det finns sju båtvarv för bygge och reparation av fiskebåtar. 1999 färdigställdes 177 båtar. Kuba har 17 fiskberedningsanläggningar. De viktigaste produkterna är hummer, frysta räkor (från räkfarmer) och olika typer av fryst fisk.

På Kuba används hajbrosk som botemedel mot cancer och ur hummerskal utvinns ett ämne som är bra för sårläkning.

Det storslagna landskapet i Viñales på västra Kuba

